

ستاد مبارزه با مواد مخدر
اداره کل فرهنگی و پیشگیری

معاونت دانشجویی
مرکز مشاوره دانشجویی

دوره تکمیلی پیشگیری اولیه از اعتیاد
با تمرکز بر مدرسه

عوامل خطر ساز و حفاظت کننده مصرف مواد در نوجوانان

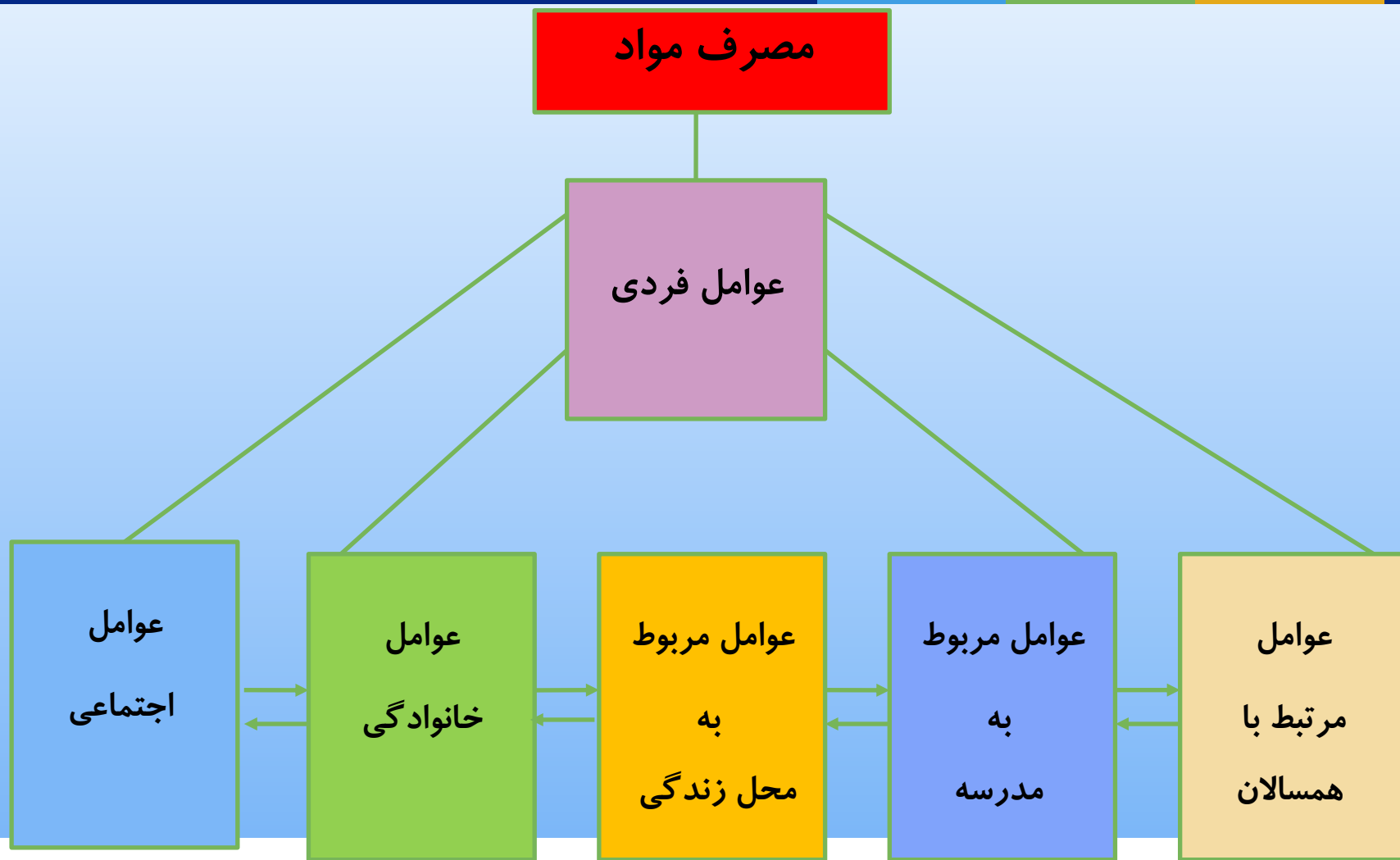
دکتر شهرام محمد خانی

عضو هیئت علمی گروه روانشناسی دانشگاه خوارزمی

ناظر علمی

حمید صرامی (مدرس دانشگاه)

مدل عوامل خطر ساز و حفاظت کننده مصرف مواد

مدل عوامل خطر ساز و محافظت کننده

■ مدل عوامل خطر ساز و محافظت کننده، افقی نو در برنامه‌های پیشگیری اولیه باز نموده و هزینه‌های سرسام‌آور درمان اختلالات مربوط به سوء مصرف و وابستگی را به میزان زیادی کاهش داده است.

■ مطابق مدل عوامل خطر ساز و محافظت کننده، بر اساس انواع متنوعی از عوامل خطر ساز می‌توان رفتار مصرف مواد را در نوجوانان پیش بینی کرد.

تعریف

■ عوامل خطر ساز: موقعیت‌ها، ویژگی‌ها، متغیرها و رویدادهایی هستند که احتمال مصرف مواد را افزایش می‌دهند.

■ عوامل حفاظت کننده: عواملی هستند که اثر عوامل خطر ساز را خنثی کرده و در نتیجه احتمال وقوع مشکل را کاهش می‌دهند.

عوامل خطر ساز و حفاظت کننده دارای ویژگیهای خاصی هستند:

۱. افزایشی عمل می کنند.
۲. از نظر کمیت و کیفیت متفاوتند.
۳. اهمیت آنها در اشخاص یا گروهها متفاوت است.
۴. تاثیرشان در زمانهای مختلف در چرخه زندگی متفاوت است.
۵. اهمیت آنها در ظاهر ساختن مراحل مصرف دارو و پیامدهای مرتبط با آن متفاوت است
۶. این عوامل می توانند در معرض تغییر قرار گیرند.

عوامل خطر ساز اجتماعی

- در دسترس بودن مواد
- قوانین و هنجارهای اجتماعی حمایت کننده مصرف مواد
- دلبستگی و پیوند ضعیف بین همسایگان و بی نظمی اجتماعی
- ازدحام جمعیت
- فقدان نظارت بر مکان های عمومی
- تحرک و مهاجرت شدید
- وضعیت نامطلوب محیط فیزیکی
- میزان بالای جرایم

عوامل خطر ساز اجتماعی

- محرومیت اقتصادی شدید
- بیکاری زیادی
- مشکلات مسکن
- سطح تحصیلی ضعیف
- خدمات بهداشتی و اجتماعی ضعیف
- میزان بالای جرم
- میزان بالای مصرف مواد غیر قانونی
- تبعیض قومی
- مشکل در انطباق فرهنگی
- موانع فرهنگی و زبانی در دسترسی به خدمات بهداشتی و اجتماعی
- سطح پایین آموزش

عوامل خطر ساز خانواده‌گی

- سابقه سوء مصرف مواد در خانواده
- فقدان انتظارات روشن درباره رفتار
- عدم نظارت و کنترل والدین بر رفتار فرزندان
- تنبیه شدید و بی ثبات
- فقدان ثبات و هماهنگی
- دخالت بیش از حد
- دوری یا آسان گیری شدید
- شیوه فرزند پروری خودکامه
- الگوهای ارتباطی منفی (انتقاد ، متهم کردن ، فقدان تحسین و تمجید)
- انتظارات غیر واقعی والدین از فرزندان
- تعارض ها و اختلافات خانوادگی
- پیوند و تعهد اندک نسبت به خانواده

عوامل خطر ساز مرتبط با محیط آموزشی و همسالان

- رفتار ضد اجتماعی زودرس و پایدار
- شکست تحصیلی
- عدم تعهد نسبت به مدرسه و فعالیت های درسی
- طرد شدن از طرف همسالان
 - بازداری اجتماعی
 - کناره گیری از همسالان
 - پرخاشگری نسبت به همسالان
 - خجالتی بودن
- ارتباط با دوستانی که درگیر رفتارهای ضد اجتماعی هستند

عوامل خطر ساز فردی

- آغاز زودهنگام رفتار مشکل آفرین و سوء مصرف مواد
- آسیب پذیری سرشتی
- کودکان والدین مصرف کننده مواد
- نقصان های هنگام تولد
- آسیب پذیری عصب شناختی
- معلولیت جسمی
- مشکلات بهداشت روانی و جسمی
- ناتوانی یادگیری

عوامل خطر ساز فردی

■ بیگانگی / عصیان گری

■ بیگانگی در رابطه با ارزشهای حاکم بر جامعه

■ اعتقادات مذهبی ضعیف

■ روحیه عصیانگری

■ فقدان هنجار پذیری

■ نیاز شدید به استقلال

■ نگرش مثبت به مصرف مواد

عوامل خطر ساز روانشناختی

- پر خاشگری
- بیش فعالی
- پر خاشگری همراه با کمرویی
- ناتوانی در مقابله با استرس
- کاهش باز داری های اجتماعی
- مشکلات عاطفی
- عزت نفس پایین
- ناتوانی در ابراز مناسب احساسات
- ویژگی شخصیتی : ناتوانی در به
- حساسیت بیش از حد
- تاخیر انداختن ارضاء

عوامل تاریخی / پیشینه ای

عوامل جمعیت شناختی:

جنسیت
سن
طبقه اجتماع — اقتصادی
نگرش مذهب

عوامل زیست شناختی:

هیجان طلبی
زمینه ژنتیک — خلق و خو و مزاج
هویت فرهنگی
هویت قومی

عوامل محیطی:

حمایت اجتماعی
هنجار گسیختگی
بی نظمی اجتماعی
در دسترس بودن مواد

عوامل اجتماعی

عوامل مرتبط با مدرسه:

عملکرد تحصیلی
اعتماد به نفس تحصیلی
پیوند با مدرسه
جو مدرسه

عوامل خانوادگی:

ساختار خانواده
شیوه مدیریت و ارتباط در خانواده
نظارت والدین
مصرف مواد توسط والدین
دلبستگی به خانواده
نگرش والدین نسبت به مصرف مواد

تأثیر رسانه ها:

الگو برداری از مصرف کنندگان مواد
جذاب جلوه دادن مصرف مواد
تبلیغات مشروبات الکلی و سیگار

تأثیر همسالان:

مصرف مواد توسط همسالان
نگرش دوستان در مورد مصرف مواد

عوامل فردی

انتظارات شناختی:

پیامدهای مصرف مواد
مصرف توسط والدین
میزان شیوع مصرف
نگرش و باورهای فرد در مورد مصرف مواد
هنجارها و انتظارات در مورد مصرف

توانایی ها و مهارت های فردی:

تصمیم گیری ، حل مساله
کنترل اضطراب
کنترل خشم
خود کنترلی
تعارضات
تنظیم هیجان

مهارت های اجتماعی:

مهارت های ارتباطی
مهارت های جرات مندی
مهارت های تحسین و تمجید کردن
مهارت های امتناع

عوامل روانشناختی:

خود کارآمدی
خود پنداره - عزت نفس
خطر پذیری
سلامت روان - سازگاری روانشناختی

رفتار مصرف مواد

سیگار
مشروبات الکلی
ماری جوانا
مواد استنشاقی
سایر مواد غیر قانونی

تاب آوری

- منتقدان مدل پیشگیری متمرکز بر عوامل خطر ساز معتقدند که این رویکرد اساساً بر جنبه‌های منفی به جای ابعاد مثبت زندگی فرد تاکید نموده و قربانیان را مقصر جلوه می‌دهد.
- وولین و وولین (۱۹۹۵) این مدل را «مدل آسیب» می‌نامند. در مقابل، برخی منتقدان دیگر اعتقاد دارند که ایجاد و ارتقای عوامل حفاظت کننده، رویکرد مؤثرتری است، زیرا بر عناصر و جنبه‌های مثبت فرد و محیط تاکید می‌کنند.
- یک تغییر مهم در نظریه‌ی پیشگیری متمرکز بر عوامل خطر ساز در سال‌های اخیر، تمرکز بر تاب آوری است.

تعریف تاب آوری

■ تاب آوری را به منزله‌ی فقدان پیامدهای منفی علی رغم مواجهه با خطر تعریف می‌کند.

■ وولین و وولین (۱۹۹۵) تاب آوری را به عنوان انطباق موفق و سازگارانه، علی رغم وجود خطرات و ناملایمات تعریف می‌کنند.

عوامل موثر در تاب آوری نوجوانان

- داشتن رابطه‌ی قوی و پایدار با والد یا یک بزرگ‌سال حمایت‌کننده.
- احساس موفقیت و تسلط به گونه‌ای که نوجوانان بتوانند کارهای موفق خود را نام برده و احساس ارزشمندی نمایند.
- برخورداری از منابع درونی و بیرونی نیرومند، از قبیل سلامت جسمی خوب، عزت نفس، احساس شوخ طبعی و شبکه حمایتی خوب شامل خانواده، مدرسه و جامعه.
- مهارت‌های اجتماعی شامل مهارت‌های ارتباطی خوب و مهارت‌های مذاکره، توانایی تصمیم‌گیری موثر و امتناع از فعالیت‌های پرخطر.

عوامل موثر در تاب آوری نوجوانان

- احساس امید مبنی بر اینکه می‌توان با تلاش سخت بر دشواری‌ها غالب آمد.
- مهارت‌های حل مسئله و مهارت‌های فکری که به فرد کمک می‌کند تا برای حل مشکلات خود روش‌های مختلفی پیدا کند.
- تسلط بر موقعیت‌های استرس‌زای گذشته. هر بار که نوجوان بر موقعیت دشواری فایق می‌آید، این پیروزی به او کمک می‌کند تا با مشکلات بعدی به خوبی مقابله نماید.

عوامل تاب آوری

- مهارت‌های مقابله ای خوب
- مهارت‌های ارتباطی خوب
- مهارت‌های جراتمندی خوب
- تفکر مستقلانه
- پیوند عاطفی با محیط آموزشی
- سیستم حمایتی مناسب
- مهارت‌های کلامی خوب
- کانون کنترل درونی
- عزت نفس بالا
- نگرش سالم
- مسئولیت پذیری
- احساس شادکامی
- عزت نفس
- کانون کنترل درونی
- امیدواری
- خوش بینی
- حمایت اجتماعی
- توانایی سازگاری با شرایط جدید

ستاد مبارزه با مواد مخدر
اداره کل فرهنگی و پیشگیری

معاونت دانشجویی
مرکز مشاوره دانشجویی

پایان

دکتر شهرام محمد خانی

عضو هیئت علمی گروه روانشناسی دانشگاه خوارزمی

ناظر علمی

حمید صرامی (مدرس دانشگاه)

دوره تکمیلی پیشگیری اولیه از اعتیاد
با تمرکز بر مدرسه